

DOMBORZAT.

A hegyvidékek Középeurópát természetes kamrákra tagolják. A legnagyobb és legszembevetőbb kamra a Kárpátok medencéje, de jól elkülönül környezetétől a Cseh-és Morva-medence is s ugyancsak jól körülhatárolt a román Havasalföld. E medenceszerű tájkamrákon kívül kétféle típusát találjuk a domborzatnak: a nagy területeket beborító hegyvidékeket /a Balkán félsziget nyugati fele és az Alpok vidéke/ és a szélesen elterülő lapos táblavidéket /lengyel és orosz síkságok/. A hegykamrákon belül jól egyengetett, feltöltött síkságokat találunk, amilyen a Nagy-Magyar-Alföld, a Kis-Magyar-Alföld és az Oláh-alföld. Ezek az alföldek térségükkel, településre való alkalmasságukkal emberföldrajzi központjaivá, súlypontjaivá váltak a medencéknek különösen ott, ahol a peremhegyvidékek ásványkincsekben nem nagyon gazdagok s így nincs ami a lakosságot a medencék széleire vonzza. Ez a helyzet a magyar alföldeken és az Oláh-alföldön. Más a helyzet a Cseh-medencében, ahol egyrészt hiányzik a nagyobb központi termékeny síkság, másrészt pedig a hegyvidékek bányakincsekben gazdagok s így a medence peremei sűrűbben lakottak, mint a medence közepe.

A hegyvidéki kamrákon belül nemcsak alföldeket találunk, hanem középhegységvidékeket, dombvidékeket, változatos átmeneti tájakat. Különösen változatos a Kárpátmedencének belseje, ahol a magas hegyvidékektől a tökéletes síkságokig mindenféle tájtipust megtalálunk és pedig nem rendetlenül, hanem az Alföld köré gyűrűsen csoportosuló rendben. A Nagy-Alföldön kívül két kisebb medence is alakult ki a Kárpátok övezetén belül: egyik az Erdélyi-medence, a másik a Kis-Alföld. A Cseh medencét a cseh-morva dombvidék szintén kétfelé tagolja. Az Alduna medencéjét maga az Alduna választja ketté. A folyó baloldalán az oláh síkság terül el, jobboldalán, magasabban az északbulgár tábla. A kettő között a Duna széles folyama és még szélesebb mocsarai vonnak határt. A medencéknek változatos térszíne sokféle gazdálkodásra vezet és élénk belső cserét, munkamegosztást teremt a lakosok között. Eképpen a földrajzilag zárt kamrák összetartozó s egymást jól kiegészítő részekből álló, harmonikus gazdasági kamrákká is válnak.

Látszólag még formagazdagabbak és változatosabbak a kiterjedt hegyvidékek, gazdasági és települési szempontból azonban messze nem teremtenek oly sokféle életlehetőséget, mint a nagy medencék. Akár az Alpok vidékét nézzük, akár a Dinári hegyvidékét, mindenütt széttagozódó, általában gyér települési képet találunk és egyoldalú, mezőgazdasági termékekben hiányt mutató, termelést. A nagyobb összefogó tájak hiánya miatt a különben sem nagyon egymásrautalt vidékek között hiányzik az együttműködés. E tájképileg változatos tájak tehát gazdaságilag egyhangúak.

Még egyhangúbb a település és gazdálkodás képe a keleteurópai térségen. A nyugodtan fekvő táblás vidékbe csak az erősen ingadozó vízjárású folyók vájnak többé-kevésbé mély árkokat. Az utvonalak a folyóktól szét nem szabdaló dombháton vezetnek s nagyobb központok ott épülnek, ahol ezek az utak találkoznak, vagy egy-egy nagyobb folyót átlépnek. Természetes határokat azonban sem a települési képen, sem a gazdálkodásban nem találunk. A terület tulnyomóan agrár-táj. Nagyobb belső forgalom és munkamegosztás csak a klimatikus viszonyaikban eltérő déli és északi részek között van.

Maguknak a hegykereteknek és hegyvidékeknek gazdaságföldrajzi szempontból kétféle jelentőségük van. Mint akadályövezetek csak gyér települést tűrnek meg, nem kedveznek a mezőgazdálkodásnak, elűzik és egy-egy völgybe, szorosba tömörítik az uthálózatot; viszont mint bányahelyek - éppen ellenkező

leg - sűrű népességet és ipart telepítenek, a magas medencék vízi energiát szolgáltathatnak, tehát a gazdasági fejlődés előrelendítői lehetnek. Mindkét szempontból különbséget kell tenni az ókori hegyvidékek és a fiatalokor lánchegységek között. Előbbiek a közlekedésnek nem olyan akadályai, mint a kevéssé lepusztult, merész formákat mutató és általában magasabb lánchegységek, viszont bányakincsekben sokkal gazdagabbak. A lánchegységek kevéssé járhatók és betelepülhetők, bányakincsekben pedig szegényebbek. Ezért az ókori hegyvidékek gyakrabban mutatkoznak népesség és gazdaságvonzó tájaknak, a fiatal lánchegységek viszont népesség és gazdaságtaszító tájak. Az ókori hegyvidékek közül legfontosabbak területünkön a Cseh-erdő, Cseh-Érc-hegység és Szudéták vidéke, melyeken mindenütt sűrű lakosságot, jelentős bányászatot és ipart találunk. A Balkán félsziget közepén találunk még jelentős kiterjedésben régi masszívum-anyagot, ennek bányakincsei azonban messze elmaradnak a cseh hegyvidékekétől, nincsenek is eléggé feltárva és hiányoznak a hegyvidékek közelében a sűrűn lakott és utgazdag agrártájak. A fiatal lánchegységek közül legerősebb elválasztó erővel az Alpok, Kárpátok és Dinári hegyvidék bírnak. A települési térképekről és uttérképekről egyaránt kivirítanak a fiatal lánchegységek lakatlanságukkal és utszegénységükkel. Sokkal járhatóbb a Balkán-hegység. Ezért is nem lett ez választófal a bulgár népterület közepén. A legjárhatóbb a Balkán-félsziget nyugati részének hegyvidéke, mely az egész kontinensnek - az északi jeges vidékektől eltekintve - népességben és utakban egyaránt legazegényebb tája. Az itt található apró kamrákban széttagozódott gazdasági és politikai élet folyik, ezért nehéz itt egésszéges államterületet kialakítani.

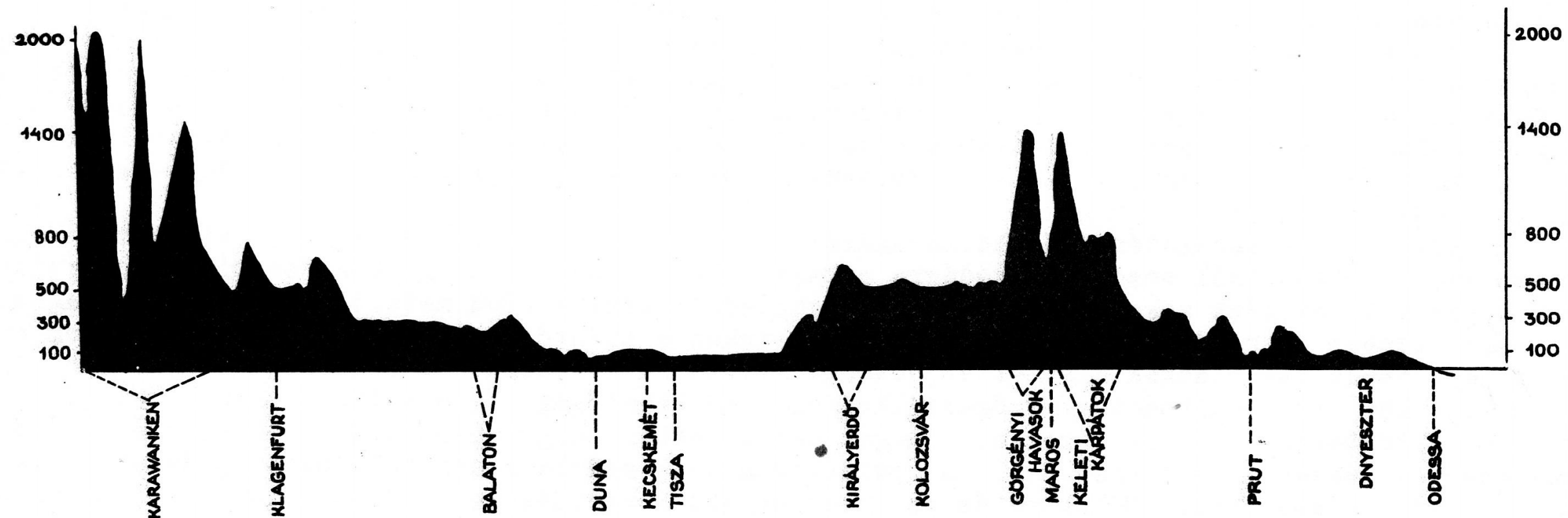
A nagy hegyvidékek döntő szerepet játszottak az egész kontinens uthálózatának kialakulásában. Ezek terelték a közlekedési utak sűrű hálózatát a Pireneusoktól, Alpoktól és Kárpátoktól északra. Délen a Mediterráneumban viszont nemcsak az erős parttagoltság, hanem a hegyvidékek miatt is a közlekedés víziutakra terelődött. Az északi utgazdag tájak és a Mediterráneum között kifejlődött forgalom a hegyvidékeken át természetes kapukat, szorosokat, hágókat keresett és ezeket rendkívül fontosá tette. Középeurópában elég a Morva-kaput, a Dévényi-kaput, a Semmeringet és Brennert, a Morava- és Vardar völgyét a Kumanova-szorossal, valamint a Nisava- és Marica-völgyét a Dragoman- és Vakarel-szorossal, az Alduna Vaskapu-szorosát, valamint a Focsani-kaput és Kárpátalja szorost, a Nagy-Magyar-Árda északkeleti bejáróit említeni.

Középeurópa területének jó kétharmadrésze fekszik a 800 méteres magasság szintvonal alatt, tehát domborzati szempontból mezőgazdálkodásra alkalmas helyzetben. Az Alpokban és Dinári hegyvidéken találunk ugyan földművelést sokszor 1000 métert meghaladó - néha a 2000 métert megközelítő - magasságban is, ezek azonban ritkaságok. Általában hegyvidékeinken a szántóföldek 600-800 méter fölé nem emelkednek. A hepe-hupás dombvidékek nagy elterjedtsége folytán a különböző meredekségű és más-más égtáj felé néző lejtőkön igen változatos mezőgazdálkodásra van lehetőség. Igen változatosak a talajok is. Különösen az alföldeken és dombvidékeken. A magas hegységekben, nagy csapadéku területeken, továbbá a Kárpátmedencétől északra az alacsonyabb hegyvidékeken is a szürke erdei talajokat /podszol/ találjuk elég egyhangúan terjeszkedni. Délebbre és az alacsonyabb hegyvidékeken, dombosvidékeken barna - és gesztenyebarna erdei talajokat találunk nagy kiterjedésben. Az erdők leirtása után ezek jó mezőgazdasági talajokat adnak. Az alacsony vidékeken, alföldek szélén, fekete erdei talajokat találunk, különösen a visenyősebb, mocsaras területeken. A magyar és román alföldek peremén majdnem köröskörül megtalálhatók. A szárazabb medencékben és a nagyobb síkvidékeken mezőszégi talajok alakultak ki. Legnagyobb

kiterjedést a

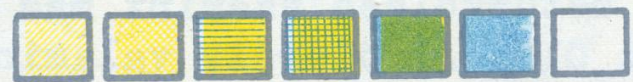
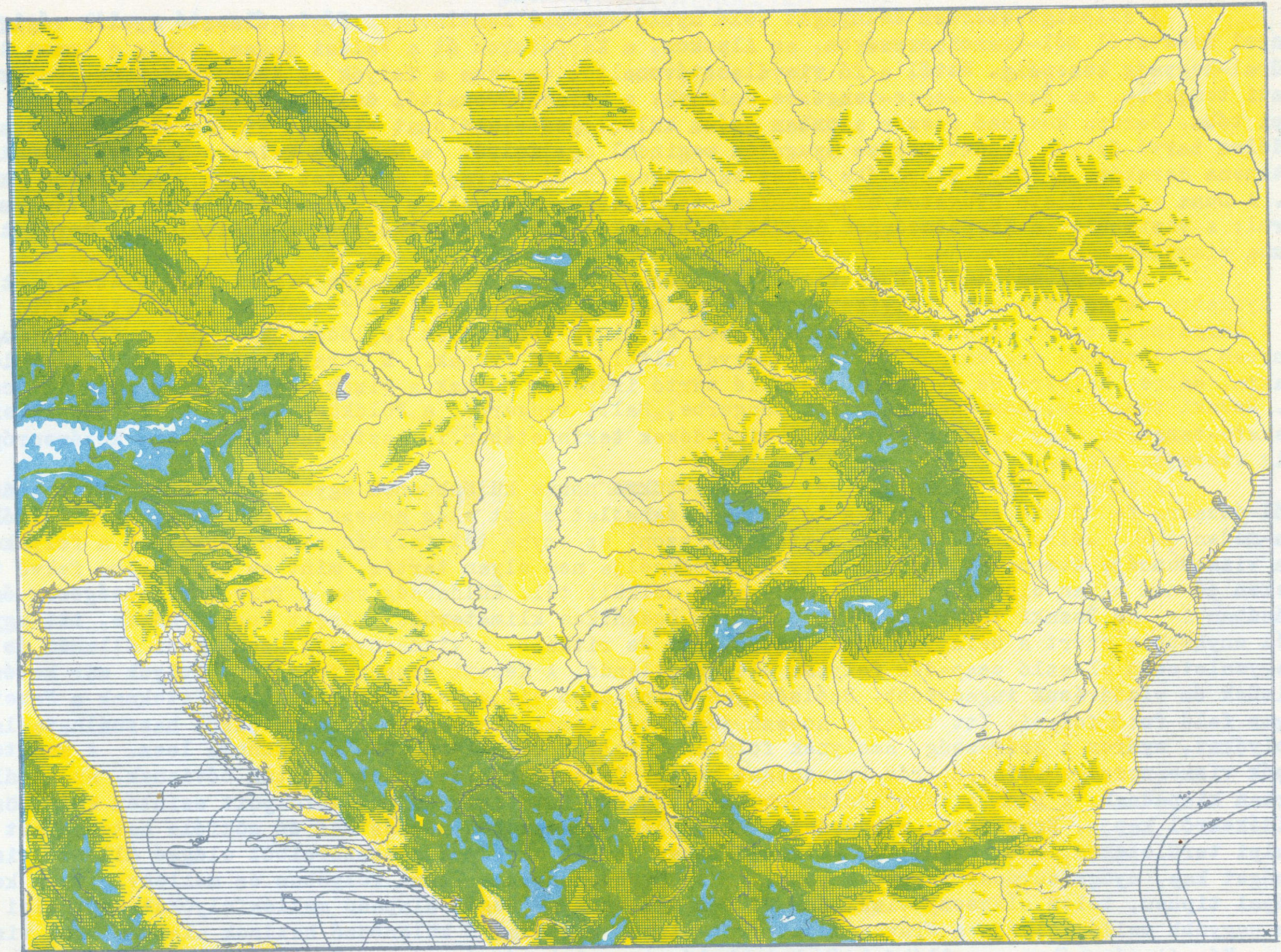
magyar alföldön érnek el, de a román alföld és Besszarábia, Dobrudzsa, az Erdélyi medence belseje, a Cseh medence, a magyar Kisalföld is elég nagy mezősségi foltokat mutat. A gabonafélék kedvelt talajai ezek.

Karsztosodott, kopasz mészkő fennsíkakat csak a Dinári hegyvidéken találunk nagyobb kiterjedésben, egyebütt legfeljebb kisebb foltokban. Ellenben éppen legnagyobb síkvidékünknek a magyar Alföldnek elég jelentős részét foglalja el a terméketlen vagy alig termő szik. Itt a magyar Alföldön találunk sovány homoktalajokat is /régebbi futóhomokok/. Ezeket főleg gyümölcsösökkel, akáccal ültették be, de használják burgonyaföldeknek, szőlőknek, rozsföldeknek is. Nagy foltokban találunk a sík-és dombvidékeken lösztalajokat is, amelyek általában termékenyek. Öntéstalajok /iszap, réti agyag/ legnagyobb foltokban a magyar Alföld peremén, a magyar Kisalföldön, a Duna deltájánál és a Száva, Dráva folyók mentén találhatók.

RELIEF.

0 - 100 100-250 250-500 500-1000 1000-1400 1400-2000 2000-